

*До разової спеціалізованої вченої ради
ДФ 2023-40 Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого
М. Харків, 61024, вул. Пушкінська, 77*

ВІДГУК
офіційного опонента Федорової Алли Леонідівни
на дисертаційну роботу Гайдамаки Вікторії Олександрівни на тему:
«Теоретико-правові засади функціонування соціальної держави
в умовах європейської інтеграції», представлену на здобуття ступеня
доктора філософії зі спеціальності 081 – Право

Актуальність дисертаційної роботи. Важливість та актуальність дисертаційного дослідження Гайдамаки В. О. є беззаперечною, адже соціальна держава/держава загального добробуту є неодмінною ознакою самоідентифікації Європейського Союзу цивілізаційного інтеграційного об'єднання.

Попри значний масив вітчизняних наукових праць, присвячених проблематиці соціальної держави, більшість з них, нажаль, представляє собою огляди відносно вузького кола наукових праць західних розробників теорії соціальної держави другої половини ХХ ст., а отже не забезпечують суттєвий приріст знань, не поглиблюють наші уявлення про сутність і зміст, особливості формування соціальної держави, ролі та місця держави у соціальній сфері, цільові установки соціальної політики держави особливо з урахуванням динаміки, викликані розширенням і поглибленням європейської інтеграції, появою нових глобальних викликів і загроз на зразок кліматичних і демографічних криз, пандемії та процесу цифровізації.

Успішна європеїзація соціальної політики в масштабах Європейського Союзу, що спостерігається протягом останніх тридцяти років, зумовлює актуальність розробки широкого кола проблем, пов'язаних із існуванням

різноманітних підходів. на рівні національних держав, так і політичних партій, громадських організацій та наукових кіл.

Наукова робота Гайдамаки В. О. спрямована на дослідження як західноєвропейського, так східноєвропейського досвіду функціонування соціальної держави в умовах європейської інтеграції, розкриття співвідношення національних моделей соціальної держави/держави загального добробуту з Європейською соціальною моделлю, обґрунтування трансформації соціальної держави у соціально-екологічну і цифрову соціальну державу. Саме тому можна стверджувати, що тема дисертації «Теоретико-правові засади функціонування соціальної держави в умовах європейської інтеграції» є на часі. Дослідження дисертантки слугує важливим внеском до наукового доробку з питань як особливостей функціонування соціальної державності в сучасних умовах, так і поглиблення європейської інтеграції.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Напрямок дисертаційного дослідження визначено згідно з планом науково-дослідних робіт Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого у межах цільової комплексної програми «Теоретичні та практичні проблеми сучасного міжнародного права та іноземного конституційного права» (державна реєстрація № 0111U000954 УкрІНТЕІ).

Оцінка мови та стилю дисертації, відповідність змісту дисертації спеціальності, із якої вона подається до захисту. Дисертаційна робота виконана українською мовою, стиль викладення – науковий. Дослідження теоретико-правові засади функціонування соціальної держави в умовах європейської інтеграції є напрямом, що відповідає спеціальності 081 «Право».

Повнота викладення матеріалів дисертації у роботах, які опубліковані авторкою. Результати дослідження опубліковано в 10 працях, з яких 3 статті у наукових фахових виданнях України, 1 стаття у

закордонному фаховому науковому періодичному виданні (Німеччина), а також 6 тез доповідей на конференціях.

Здобувачка Гайдамака В. О. продемонструвала глибоке й різнобічне осмислення досліджуваної проблеми. Завдяки системному підходу дисертантка чітко проаналізувала і теоретично узагальнила проблеми організації та функціонування соціальної державності в умовах членства держав-членів в Європейському Союзі. Безперечно перевагою роботи є логічна побудова структури наукового дослідження, що забезпечило розв'язання завдань, поставлених у руслі двох методологічних стратегій: дескриптивної, яка передбачала обґрунтування об'єкта дослідження та аналіз методологічних джерел, та перспективної, яка пов'язана із визначенням нормативних орієнтирів проведення дослідження. Дисертанткою вдало обрано та застосовано низку підходів (системний, структурно-функціональний), загальнонаукових і спеціальних методів наукового дослідження (зокрема, діалектичний, формально-логічний, історико-порівняльний, порівняльно-правовий, прогностичний та ін.). Наведене свідчить про належне оволодіння дисертанткою методологією науково-дослідної діяльності, її здатність ефективно застосовувати способи та прийоми наукового пізнання під час аналізу складних наукових проблем.

При написанні роботи було використано значну кількість наукових праць з теорії держави і права, політології та соціології, конституційного і міжнародного права, права Європейського Союзу. Список використаних джерел нараховує 523 посилання, переважна більшість яких іноземні.

Нормативну основу дисертації склали конституції і акти законодавства європейських держав, міжнародні договори, законодавство і судова практика Європейського Союзу, акти Ради Європи.

Структура дисертаційної роботи зумовлюється предметом, метою і завданнями дослідження, дозволяє послідовно проаналізувати відповідні проблеми та запропонувати науково обґрунтовані шляхи їх вирішення. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, котрі містять сім підрозділів,

висновків, списку використаних джерел та додатків. Результати дисертаційного дослідження належним чином апробовані на всеукраїнських науково-практичних заходах.

Наукова новизна представлених теоретичних результатів проведених досліджень. Актуальність дослідження визначається відсутністю спеціальних комплексних розробок обраної проблеми у сучасній вітчизняній науці. Авторка критично проаналізувала та осмислила нечисленну літературу з таких аспектів функціонування соціальної держави, як екологізації і цифровізація соціальних функцій, функціонування соціальної держави в умовах становлення Європейської соціальної моделі, становлення соціального права ЄС, а також дала їх наукову оцінку з позицій чинного європейського і національного законодавства та досвіду будівництва соціальної держави в умовах європейської інтеграції. У результаті дослідження В. О. Гайдамакою сформульовано низку нових наукових положень, висновків, рекомендацій та пропозицій щодо вдосконалення організаційно-правових засад управління вищою освітою. До числа найвагоміших результатів дисертаційної роботи можна віднести наступні.

1. Для досягнення мети дослідження авторка вибрала оптимальний шлях історико-філософського вивчення ідей соціальної держави. Вікторії Олександрівні у всьому багатстві європейської філософської та політико-правової спадщини вдалося виокремити те головне, що може імає виконувати у її дослідженні методичну роль. Так, дисертантка обґрунтовано звернула увагу на те, що розроблена Л. фон Штейном концепція соціальної держави стала виразом нового історичного підходу до бачення соціальних функцій держави, який полягає у тому, що держава повинна взяти на себе обов'язок щодо участі у забезпеченні матеріальних умов життєдіяльності своїх підданих (громадян), насамперед працівників найманої праці, з метою підтримання стабільності громадянського суспільства та правової держави (підрозділ 1.1.)

2. Вивчивши праці європейських мислителів, дисертантка фактично не лише погодилася з дослідниками історичної соціально-філософської спадщини, але й змогла виділити, обґрунтувати методологічну складову твердження, що замість пошуку абстрактної моделі соціальної держави як такої відбувся поворот на дослідження економічних, соціальних та політичних підстав модернізації концепції правової держави. Завдяки цьому було зроблено абсолютно обґрунтований висновок про те, що становлення й розвиток соціальної держави обумовлено політичними та соціально-економічними процесами в рамках національних держав, а отже має свої унікальні відправні точки у кожній країні: їх політичні аргументи були визначені різними національними проблемами, з економічним, політичним та ціннісним контекстом, а попередні інституційні рішення визначали подальший прогрес (с. 160).

3. Методологічні знання, отримані на попередніх етапах дослідження (підрозділ 1.1. «Соціальна держава: еволюція теорії»), застосовані до сучасних актуальних проблем функціонування соціальної державності в Європі, дозволили авторці досягти вирішення завдань, поставлених у науковій роботі. Зокрема надано належну аргументацію положенню концептуального характеру про те, що еволюція правової держави від моделі ліберальної до соціальної і далі до екологічної/еколого-соціальної держави супроводжується не заміною попередніх функцій держави, а розширенням їх спектру, удосконаленням правових механізмів їх реалізації (підрозділ 1.3). Наслідком процесу розширення змісту концепції демократичної, соціальної, правової держави за рахунок екологічного виміру є формування нової загальної ідентичності не тільки європейських країн, але й Європейського Союзу в цілому.

4. Важливим доробком дисертаційного дослідження стало формулювання авторського підходу до розуміння цифрова соціальна держава, під якою пропонується розуміти новий режим надання державних послуг і соціального забезпечення, тісно пов'язаного з цифровими даними і

технологіями, що призводить до нових форм контролю та підтримки (підрозділ 1.4). Нами підтримується висновок, відповідно до якого цифрова соціальна держава не представляє собою новий тип держави, а розглядається як якісна характеристика соціальної держави в ХХІ ст. (с. 85);

5. Слід зазначити, що дисертантка торкнулася багатьох інших фундаментальних проблем, пов'язаних з функціонуванням соціальної держави в умовах європейської інтеграції. Дотримуючись норм наукової етики, усвідомлюючи складність і дискусійність розв'язуваних завдань і полемізуючи з іншими дослідниками, В. О. Гайдамака змогла уникнути зайвої категоричності в судженнях. Вважаємо цілком доведеним твердження про те, що європейська інтеграція в цілому поєднує ринкову інтеграцію із соціальною гармонізацією високого рівня у певних сферах, зокрема щодо здоров'я та безпеки на робочому місці, протидії дискримінації. «Вихідний» або «низхідний» характер конвергенції на тих чи інших етапах інтеграції традиційно залежить від економічного контексту: у ситуації довгострокового та повсюдного безробіття низхідний тиск тимчасово може взяти гору, наприклад, через загальне ослаблення позицій профспілок (підрозділ 2.3).

6. У роботі аргументовано висновок про те, що розвиток соціального виміру Економічного і валютного союзу не охоплювався первинним задумом керівництва ЄС і урядами держав-членів. Розвиток здатності економічних механізмів управління та політичних інструментів враховувати і вирішувати проблеми, пов'язані з зайнятістю та соціальною політикою в Європейському Союзі, зумовлений потребою зміцнення Економічного і валютного союзу, усунення деяких з початкових недоліків його дизайну, прагненням зробити його більш конкурентоспроможним і здатним сприяти зростанню (підрозділ 2.3).

7. Заслуговує на підтримку прагнення дисертантки дослідити питання еволюції становлення та розвитку соціального права в об'єднаній Європі, якому приділяється мало уваги як у вітчизняних, так і зарубіжних дослідженнях (підрозділ 2.1.). Складність цього завдання полягає у

неоднаковому тлумаченні соціального права в українській правовій традиції, а також багатьох державах-членах і Європейському Союзі в цілому. У цілому можна вважати, що з поставленим завданням дисертантка успішно справилася.

8. Нами поділяється висновок дисертантки про те, що відкритий метод координації в процесі розробки та реалізації соціальної політики Європейського Союзу має ключове значення. Він сприяє просуванню спільних цілей та індикаторів шляхом використання порівняльних оцінок ефективності національних соціальних політик, залишаючи за державами-членами ЄС свободу вибору ефективної політики на національному рівні. Використання соціального відкритого методу координації є свідченням того, як добровільна співпраця держав-членів за підтримки інститутів Європейського Союзу сприяє практичній реалізації принципу субсидіарності при забезпеченні функціонування сучасних, стійких і справедливих систем соціального забезпечення. Аналізуючи соціальну політику, розглядаючи її як нову віху на шляху поглиблення європейської інтеграції В. О. Гадамацівдалося уникнути політичної ангажованості та поверхневого ставлення до проблеми. Тому в умовах розриву між теорією та практикою таке авторське бачення проблем розробки та реалізації соціальної політики на загальноєвропейському рівні заслуговує на схвалення.

Заслуговує на схвалення спроба дисертантки визначитися в питанні існування Європейської соціальної моделі (підрозділ 2.3.). Вперше у вітчизняній літературі простежено еволюцію позицій стосовно цього феномену на національному і наднаціональному рівні. Зроблено висновок, відповідно до якого у XXI ст. чотири європейські моделі соціальних держав змогли сформувати європейський соціальний ландшафт, в умовах якого формується Європейська соціальна модель, яка разом з європейською економічною моделлю є втіленням європейського способу життя і розглядається як цивілізована версія глобалізації і ядро європейської інтеграції (с. 166). Хоча навряд чи всі висновки В. О. Гайдамаки з цього

питання можна вважати незаперечними, наведені нею аргументи сприяють розвитку конструктивної дискусії та поглиблюють наші знання про Європейську соціальну модель, розкривають її співвідношення з європейськими національними моделями соціальної держави. У цілому підхід виявився евристичним і плідним, оскільки послідовно пов'язав воедино функціональну та ціннісну якість яку підставу модернізації соціальної державності в об'єднаній Європі.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що викладені у дисертації теоретичні положення, висновки та рекомендації можуть бути використані у: а) у науково-дослідній сфері для розвитку недостатньо розробленого в юриспруденції наукового напрямку, пов'язаного з дослідженням відносин щодо функціонування національних моделей соціальної держави в рамках Європейського Союзу, а також формування Європейської соціальної моделі; б) у нормотворчій діяльності – як теоретичний матеріал для наукового обґрунтування проектів положень нормативно-правових актів в сферах розбудови соціальної держави, захисту соціальних прав, а також співпраці України та Європейського Союзу з питань приведення національного законодавства у відповідність до *acquis* ЄС; в) у інтерпретаційно-правовій діяльності – як теоретичний матеріал для наукового обґрунтування положень, пов'язаних з конституційним принципом соціальної держави, а також законодавства Європейського Союзу, які не знайшли достатнього відображення в чинному законодавстві та в правових позиціях Конституційного Суду України; г) у навчальному процесі – при викладанні загальної теорії права, конституційного права, права Європейського Союзу, права соціального забезпечення; в науково-дослідницькій роботі аспірантів, магістрів та бакалаврів; г) в інформаційно-аналітичній сфері – для поширення знань про розбудову Європейської соціальної моделі.

Дані про відсутність текстових запозичень та порушення академічної доброчесності. Анотація дисертації ідентична її основному

змісту, адекватно відображає основні положення дослідження, додатки до дисертації інформаційно доповнюють її. При ретельному розгляді дисертаційної роботи порушень академічної доброчесності (академічного плагіату, самоплагіату, фальсифікації та фабрикації) не виявлено.

Дискусійні положення та зауваження по дисертації. Поряд із зазначеними позитивними характеристиками дисертації необхідно звернути увагу на деякі недоліки, спірні положення та дискусійні моменти, що мають місце у дисертаційній роботі Гайдамаки В.О.

1. У вступі на стор. 19 дисертації Гайдамака В.О.наголошує, що «поглиблення економічної інтеграції без соціальної гармонізації негативно позначається на соціальному розвитку найбільш розвинених держав-членів ЄС», а далі на стор. 20 стверджується, що «Європейську соціальну модель необхідно розглядати як нову форму європейського соціального управління, спрямовану на зближення національної політики країн Європи шляхом навчання та обміну передовим досвідом, а не через законодавство та гармонізацію». У зазначеному контексті потребує уточнення позиція авторки щодо потреби гармонізації у соціальній сфері на рівні ЄС, у тому числі, для подальшої еволюції сучасної Європейської соціальної моделі.

2. Погоджуючись з автором стосовно необхідності врахування екологічної складової у соціальній політиці в умовах відсутності прямого закріплення на конституційному рівні принципу екологічної держави, не зовсім зрозумілою є думка про її повне поглинання соціальною політикою, враховуючи багатогранність та комплексність екологічних питань, які виходять за межі соціальної політики та мають пронизувати всі сфери.

3. У роботі застосовується низка термінів, пов'язаних з соціальною державою, зокрема, «режим соціального забезпечення» та «модель соціальної держави» (стор.37), «соціальна політика» (стор.89), «цифровасоціальна держава» (стор. 84). Разом з тим, у дисертаційній роботі не згадується термін «соціальний захист», які міститься у статті 46 Конституції України поряд з терміном «соціальне забезпечення» та їх співвідношення.

4. Розкриваючи та надаючи аналіз цифровізації соціальної держави, автор приділяє достатньо детальну увагу потенційним недолікам та негативному впливу технічного прогресу, з якими вже стикаються держави та бенефіціари або можуть стикнутися у майбутньому, залишаючи нечіткою власну позицію щодо цифровізації у соціальній сфері. Доцільним було битакож навести приклади впровадження цифровізації у соціальній сфері в Україні, особливо враховуючи унікальність платформ «Дія», «єДопомога», створення Єдиної інформаційної системи соціальної сфери» та розкрити позитивних та можливо негативних аспектів їхнього застосування.

5. У 2 розділі роботи автор аналізує правові засади розбудови соціальної державності в об'єднаній Європі, що є надзвичайно важливим для України. Отримавши статус країни – кандидати та наблизившись до переговорів, Україна має активно працювати над адаптацією національного законодавства до *acquis* ЄС. У першому Аналітичному звіті щодо відповідності законодавства України *acquis* ЄС, підготовленому Єврокомісією після подання Україною заявки на вступ до ЄС та опублікованому 1 лютого 2023 року, найнижчу із запропонованих оцінок отримали декілька сфер, у тому числі, процес адаптації українського законодавства до *acquis* ЄС у сфері соціальної політики.

Така оцінка процесу адаптації українського законодавства у соціальній сфері є прогнозованою та вимагає розуміння як європейської соціальної моделі, так і підготовки пропозицій щодо запровадження її принципів в Україні, визначення основних перешкод на цьому шляху. Тому, приділення уваги в роботі соціальній політиці та соціальній моделі в Україні позитивно вплинуло би на дисертаційну роботу.

Проте наведені дискусійні питання та зауваження не впливають на високу загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи Гайдамаки В.О., а мають на меті запросити авторку до наукової дискусії, подальших досліджень.

Висновок. Рецензоване дисертаційне дослідження Гайдамаки В. О. має наукову новизну і практичну значущість. Зміст повністю відображає основні положення дисертації. Дисертація написана грамотно, лаконічно, науково. Дисертаційна робота Гайдамаки Вікторії Олександрівни «Теоретико-правові засади функціонування соціальної держави в умовах європейської інтеграції» за актуальністю, змістом, повнотою викладу її результатів у публікаціях здобувачки, обсягом і якістю оформлення відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам до оформлення дисертації, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40 (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31.05.2019) та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44), а її авторка, Гайдамака Вікторія Олександрівна, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право.

Офіційний опонент:

**Кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри порівняльного і
європейського права Навчально-
наукового інституту міжнародних
відносин Київського національного
університету імені Тараса Шевченка**

Алла ФЕДОРОВА
тієї ж А. Федорової завідує
